

Логуш Любов Володимирівна,
кандидатка юридичних наук,
доцентка, доцентка кафедри приватного права
Національного університету «Киево-Могилянська академія»

ІСТОРИЧНІ ПРОЦЕСИ ГАРМОНІЗАЦІЇ ТА УНІФІКАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО КОНТРАКТОВОГО ПРАВА

Анотація. Досліджено питання гармонізації та уніфікації контрактного права на міжнародно-правовому рівні, яке є безумовно позитивним явищем, що сприяє усуненню розбіжностей між національними правовими системами та покращенню можливостей міжнародної торгівлі.

Це означає, що особлива актуальність зближення контрактного права зумовлена насамперед необхідністю усунення перешкод для міжнародної торгівлі й міжнародних економічних відносин, пов'язаних із колізійними нормами, та суперечності між характером договорів міжнародної купівлі-продажу товарів і регулюванням цих договорів окремими державами за внутрішніми нормами.

Уніфікація та гармонізація правових систем у сфері контрактного права є однією з ключових тенденцій сучасного міжнародного приватного права. Зокрема, контрактне право лежить в основі глобальних процесів міжнародної торгівлі та в цілому комерційної діяльності, яка з кожним роком глобалізується та розширюється. Враховуючи динамічний розвиток процесів міжнародної купівлі-продажу, банківських операцій, міжнародних перевезень різними видами транспорту, електронної торгівлі, а також постійну появу нових видів правовідносин, пов'язаних із торгівлею та комерцією, виникає потреба

в гармонізації договірної права на міжнародному рівні та приведення чинного правового регулювання до єдиної системи, усунення розбіжностей регулювання подібних або близьких видів суспільних відносин в різних країнах.

Особлива актуальність зближення контрактного права зумовлена насамперед необхідністю усунення перешкод для міжнародної торгівлі й міжнародних економічних відносин, пов'язаних із колізійними нормами, та протиріччя між характером договорів міжнародної купівлі-продажу товарів і регулюванням цих договорів окремими державами за внутрішніми нормами.

Таким чином, явище уніфікації контрактного права зумовлено не просто науковими дискусіями чи теоретичними дослідженнями, а, скоріше, практичною необхідністю та неминучістю зазначених процесів.

56 Процеси уніфікації та гармонізації міжнародного контрактного права беруть свої витоки ще з другої половини XIX століття. На той час найбільш прийнятною та ефективною формою уніфікації будь-яких правових відносин традиційно вважали укладення міжнародних договорів. Адже міжнародний договір забезпечує відносну однотайність та стабільність регулювання відповідних відносин у різних країнах, а також передбачає за своєю природою обов'язковість виконання та реалізації зафіксованих у ньому норм ¹.

Вважають, що в цілому першою спробою правової уніфікації у сфері контрактного права на глобальному рівні стала розробка у 1851 році професором Леоне Леві проекту *Міжнародного кодексу торгового права*, який, утім, так і не був реалізований. Згодом у 1878 році Міжнародним конгресом з торгівлі та промисловості було здійсне-

---

¹ Стрельцова Є. Д. Уніфікація як закономірна тенденція розвитку міжнародного приватного права: загальний огляд. *Вісник академії адвокатури України*. 2015. Вип. 12, № 2. С. 26–33.

но спробу створити міжнародний кодекс для всієї галузі торгового права, яка також не знайшла активної позитивної підтримки з боку міжнародної спільноти та не увінчалась успіхом ².

Водночас, першим успішно розробленим проектом уніфікації договірної права на міжнародному рівні вважають укладення протягом 1888 і 1889 років на північноамериканському міжнародному конгресі у м. Монтевідео дев'яти різних договорів, які в комплексі врегулювали окремі аспекти міжнародних відносин та норм контрактного права, ускладнених іноземним елементом ³.

В Європі свідченням початку міжнароднодоговірної уніфікації контрактного права вважають прийняття Паризької конвенції з охорони промислової власності у 1883 році та Бернської конвенції з охорони художніх і літературних творів 1886 року. Незадовго після того були прийняті Конвенція про уніфікацію деяких правил про надання допомоги та рятування на морі 1910 року, Конвенція про уніфікацію деяких правил про зіткнення суден від 1910 року та Міжнародна конвенція про уніфікацію деяких правил про коносамент 1924 року, які частково врегулювали сферу «морських» перевезень ⁴.

На сьогодні уніфікація та гармонізація міжнародного комерційного права знайшли свій прояв у розробці численних інструментів, що безпосередньо регулюють контракти, таких як Гаазькі правила про коносаменти

---

² Комарук І. А. Розвиток та актуальні проблеми конвенційної уніфікації норм міжнародного приватного права. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2012. Вип. 111 (1). С. 242–249.

³ Стрельцова Є. Д. Уніфікація як закономірна тенденція розвитку міжнародного приватного права: загальний огляд. *Вісник академії адвокатури України*. 2015. Вип. 12, № 2. С. 26–33.

⁴ Комарук І. А. Розвиток та актуальні проблеми конвенційної уніфікації норм міжнародного приватного права. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2012. Вип. 111 (1). С. 242–249.

1924 року, Варшавська конвенція про повітряні перевезення 1929 року, Женевська конвенція про переказні векселі та прості векселі 1930 року, Конвенція Міжнародного інституту з уніфікації приватного права (УНІДРУА) про незалежні гарантії та резервні акредитиви 1995 року, Конвенція Організації Об'єднаних Націй (ООН) про договори міжнародної купівлі-продажу товарів 1980 року, Конвенція ООН про незалежні гарантії та резервні акредитиви 1995 року, Конвенція УНІДРУА про міжнародний фінансовий лізинг 1988 року, Конвенція УНІДРУА про міжнародний факторинг 1988 року та Кейптаунська конвенція про міжнародні гарантії щодо рухомого обладнання 2001 року⁵.

58

Важливо, що процеси уніфікації контрактного права і до сьогодні є активними. Так, існують деякі конвенції, які станом на сьогодні ще не ратифіковані, але можуть набути чинності, як-от Конвенція УНІДРУА про агентську діяльність у міжнародній купівлі-продажу товарів 1983 року. Варто згадати про поточну роботу УНІДРУА щодо уніфікації регулювання окремих напрямів міжнародного договірного права, зокрема у напрямі договорів перестрашування та договорів інвестування в сільськогосподарські землі, які потенційно можуть стати основою майбутніх міжнародних конвенцій. Своєю чергою, Комісія ООН з права міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ) також активно працює над уніфікацією та гармонізацією, зокрема, договірних аспектів цифрових обчислень в електронній торгівлі та приватного фінансування інфраструктурних проєктів та продажу суден. Кожен із зазначених аспектів неминуче пов'язаний із договорами та договірними зобов'язаннями⁶.

---

⁵ Chernykh Y. Chapter 3 International Law and Contract Interpretation. *Contract Interpretation in Investment Treaty Arbitration*. Leiden, The Netherlands : Brill, Nijhoff, 2022.

⁶ Там само.

Вбачають, що на сьогодні міжнародне право не здатне подолати всі труднощі, пов'язані з регулюванням контрактів та розбіжностями між континентальною та англосаксонською системами права. У зв'язку з цим і дотепер перед міжнародною спільнотою стоїть ряд викликів, зокрема у пошуку необхідних правових інструментів задля подолання недоліків та прогалин і забезпечення ефективного регулювання правовідносин у сфері міжнародного контрактного права.

Серед найвизначніших досягнень міжнародної спільноти за результатами зусиль, спрямованих на уніфікацію та гармонізацію міжнародного контрактного права на загальносвітовому рівні, у тому числі правил тлумачення договірних зобов'язань, вважають прийняття *Конвенції ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів* від 11 квітня 1980 року, а також роботу міжнародних організацій, зокрема Комісії ООН з права міжнародної торгівлі, Міжнародного інституту з уніфікації приватного права щодо розвитку гармонізації правил тлумачення договірних зобов'язань.

Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів, прийнята на дипломатичній конференції у 1980 році, є результатом довготривалої розробки, витоки якої сягають 1930 року, коли інститут уніфікації та гармонізації міжнародного торгівельного та контрактного права тільки починав зароджуватися.

За ініціативою засновника німецької школи сучасного порівняльного права Ернста Рабеля при новоствореному тоді Міжнародному інституті уніфікації приватного права (УНІДРУА) було сформовано робочу групу з метою уніфікації права купівлі-продажу товарів.

Першими результатами, які стали в подальшому підґрунтям для створення *Конвенції ООН про договори міжнародної купівлі-продажу*, стали проекти уніфікованого договірного права, опубліковані як *Конвенція про уніфіко-*

ваний закон про міжнародну купівлю-продаж товарів і Конвенція про уніфікований закон про формулювання договорів міжнародної купівлі-продажу товарів. Обидва проекти конвенцій були прийняті на Дипломатичній конференції в Гаазі в 1964 році, втім, багато держав відмовилися ратифікувати їх, а отже, вони так і не набули чинності. Деякі з висловлених критичних зауважень полягали в тому, що положення цих конвенцій відображали правові традиції та економічні реалії в першу чергу континентальної Західної Європи, а не усієї міжнародної спільноти учасників Організації Об'єднаних Націй⁷.

60

Тоді Комісії Організації Об'єднаних Націй із права міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ) було доручено вивчити та переглянути дві конвенції 1964 року. На другій сесії Комісії в 1969 році було створено спеціальну робочу групу, яка складалася з чотирнадцяти членів і завданням якої було подання пропозицій щодо внесення змін до чинних конвенцій про право купівлі-продажу та розробки нових. Тоді ж було створено ще одну робочу групу із семи осіб, що мала підготувати пропозиції щодо єдиного на міжнародному рівні регулювання питань обмеження, які виникають у контексті міжнародної торгівлі товарами. У 1977 році робоча група представила повний проект Конвенції про міжнародну купівлю-продаж товарів на десяту сесію ЮНСІТРАЛ. Зазначений проект було затверджено та в подальшому остаточно прийнято й ратифіковано державами.

При подальшій розробці уніфікованого права міжнародної купівлі-продажу було розгорнуто активні дискусії, що передбачали вивчення та порівняння Гаазьких конвенцій 1964 року (Конвенції про уніфікований закон про між-

---

⁷ International Institute for the Unification of Private Law (UNIDROIT). UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. 2016. URL: <https://www.unidroit.org/instruments/commercial-contracts/unidroit-principles-2016>.

народну купівлю-продаж товарів та Конвенції про уніфікований закон про формулювання договорів міжнародної купівлі-продажу товарів), а також інших важливих документів, як-от Принципів міжнародних комерційних контрактів УНІДРУА, Принципів європейського договірного права, Стандартів Європейського Союзу (Принципи, поняття та модельні норми європейського приватного права), проекту Регламенту про загальноєвропейське право купівлі-продажу, а також дослідження загальновизнаних комерційних звичаїв та принципів.

Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів набула чинності 1 січня 1988 року, через дванадцять місяців після її ратифікації десятою державою, відповідно до умов статті 99. На сьогодні до цієї Конвенції приєдналися 97 держав світу, які представляють різні географічні регіони та континенти, мають різні правові, соціальні та економічні системи, що додатково підкреслює її значущість і важливість.

Україна також стала державою-учасницею цієї Конвенції, ратифікувавши її 1 лютого 1991 року. Цікаво зауважити, що деякі держави прийняли та ратифікували Конвенцію про договори міжнародної купівлі-продажу товарів із деякими застереженнями. Зокрема, Данія, Фінляндія, Ісландія, Норвегія та Швеція застерегли, що Конвенція не застосовуватиметься до договорів купівлі-продажу або до їх укладення, якщо сторони мають комерційні підприємства в цих країнах (Данії, Фінляндії, Ісландії, Норвегії чи Швеції)⁸.

Таким чином, з точки зору охоплення держав, Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу

⁸ Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 року : документ № 995-003 від 01.02.1991 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_003.

товарів виявилася доволі потужним та успішним інструментом. Різноманітність переліку держав, які є учасниками Конвенції, свідчить про її всесвітнє визнання. Держави-учасниці фактично представляють кожен регіон, кожен соціально-економічну, правову та мовну системи світу.

У преамбулі Конвенції ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів зазначено, що держави вважають, що прийняття єдиних правил, які регулюють договори міжнародної купівлі-продажу товарів і беруть до уваги різні соціальні, економічні та правові системи, сприяло б усуненню правових бар'єрів у міжнародній торгівлі та розвитку міжнародної торгівлі. Так, якщо попередні Конвенція про уніфікований закон про міжнародну купівлю-продаж товарів та Конвенція про уніфікований закон про формулювання договорів міжнародної купівлі-продажу товарів 1964 року були прийняті у форматі загально-обов'язкових уніфікованих норм, які держави, що є їх учасниками, зобов'язані включити до свого національного законодавства, то при складенні Конвенції про договори міжнародної купівлі-продажу товарів 1980 року було застосовано інший підхід. Ця Конвенція ООН є фактично єдиним інструментом на світовому рівні, який забезпечує уніфікацію підходів до регулювання міжнародних договорів купівлі-продажу. Крім того, сфера дії Конвенції обмежується виключно міжнародними договорами купівлі-продажу, оскільки на сьогодні не вбачається за можливе узгодити між державами єдині уніфіковані правила, які кожна держава погодилася б застосовувати на заміну національному законодавству⁹.

⁹ Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 року : документ № 995-003 від 01.02.1991 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_003.

Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів має універсальний характер, оскільки її ратифікували країни континентального та загального права, розвинені країни та країни, що розвиваються, а також країни з різними мовами та культурами. У національних системах різних країн уже створено унікальний масив прецедентного права, а вчені й науковці з усього світу вже детально прокоментували і створили доктринальну базу щодо застосування та тлумачення цієї Конвенції ООН. Окрім зазначеного, Конвенція становить значний практичний інтерес для юристів-практиків, оскільки вони використовують її при складанні та тлумаченні різноманітних міжнародних договорів.

Таким чином, з вищенаведеного вбачається, що Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів є дуже важливим інструментом, який відіграв важливу роль у гармонізації правил тлумачення договірних зобов'язань на міжнародному рівні. У той же час, зі змісту положень Конвенції ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів випливає, що в частині тлумачення договірних зобов'язань вона відображає більшою мірою підходи континентальної системи права, аніж англосаксонської.

Варто зауважити, що гармонізація правил тлумачення договірних зобов'язань на загальносвітовому рівні не обмежується виключно Конвенцією ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів. Так, важливо відзначити зусилля та досягнення у цьому напрямі Міжнародного інституту з уніфікації приватного права (УНІДРУА).

УНІДРУА є незалежною міжурядовою організацією, створеною ще 1926 року з метою вивчення потреб і методів гармонізації та координації приватного, у тому числі комерційного, права між державами та групами держав, а також формулювання єдиних правових інструментів, принципів і правил для досягнення цих цілей. Протягом

десятиліть роботи ЮНІДРУА з'явилися численні плоди у формі понад сімдесяти досліджень і проєктів, зокрема розробки міжнародних конвенцій, типових законів, принципів та юридичних посібників.

Одним із найважливіших досягнень Міжнародного інституту з уніфікації приватного права у контексті гармонізації правил тлумачення контрактних зобов'язань є розробка *Принципів міжнародних комерційних контрактів (Принципів УНІДРУА)*.

Принципи УНІДРУА є формою кодифікації договірної права, правил і принципів, призначених для регулювання міжнародної торгівлі на глобальному рівні. Основною особливістю Принципів УНІДРУА є те, що вони забезпечують «нейтральне» регулювання, набір універсальних правил, які не є схожими на будь-яке конкретне національне договірне право і таким чином відображають компроміс між традиціями загального та континентального права. Окрім того, важливо, що Принципи УНІДРУА включають унікальні правила, які ефективніше відповідають особливим вимогам міжнародної торгівлі, аніж національні режими договірної права, які в першу чергу призначені для регулювання національних транзакцій. Варто додатково зазначити, що доступність Принципів УНІДРУА різними мовами світу є важливим фактором, що сприяє їх широкому застосуванню, оскільки збільшує ймовірність, що обидві сторони міжнаціонального контракту будуть мати доступ до ознайомлення з ними зручною мовою.

Попри обмеженість застосування Принципів УНІДРУА лише вибором сторін конкретного договору, їх внесок у гармонізацію правил тлумачення на міжнародному рівні є неоціненним.

Відповідно до статті 4.3 Принципів УНІДРУА, при тлумаченні контрактних зобов'язань повинні бути враховані *«всі обставини, включаючи попередні переговори (...), практику, яку сторони встановили між собою, поведінку сто-*

рін після укладення договору, характер і мету договору, значення, яке звичайно надається термінам і висловам у відповідній галузі торгівлі, а також звичаї»¹⁰.

Окрім того, зі статті 1.7 Принципів УНІДРУА випливає необхідність застосування принципу добросовісності при тлумаченні контрактних зобов'язань. Так, формулювання Принципів УНІДРУА не лише «дозволяють», а й «вимагають» від судів у кожній конкретній ситуації брати до уваги фактор добросовісності, коли виникає будь-яка «двозначність» або «несправедлива» ситуація, а також є стимувальним фактором при застосуванні таких новел Принципів УНІДРУА, як «груба невідповідність», «надмірні ризики», «скрутне становище», «публічний дозвіл» тощо. Це дає можливість судам тлумачити, скасовувати або змінювати договір, якщо виникли непередбачувані обставини, втім, лише за умови, що таке застосування узгоджується із принципом добросовісності.

Порівнюючи із підходом до правил тлумачення, закріпленим у Конвенції ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів, Принципи УНІДРУА передбачають дещо більш розширене й детальне регулювання та, відповідно, шлях до вирішення проблем, пов'язаних із двозначністю або прогалинами в національному регулюванні. Незважаючи на різну сферу застосування цих двох документів (міжнародні комерційні договори в цілому у випадку Принципів УНІДРУА та виключно міжнародні договори купівлі-продажу у випадку Конвенції ООН), вони стосуються переважно ідентичних питань, пов'язаних з укладенням, тлумаченням, виконанням, невиконанням контрактів і засобами правового захисту, а оскільки

65

---

¹⁰ International Institute for the Unification of Private Law (UNIDROIT). UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. 2016. URL: <https://www.unidroit.org/instruments/commercial-contracts/unidroit-principles-2016>.

положення Принципів УНІДРУА, як правило, є більш детальними та всеосяжними, вони можуть у багатьох випадках допомогти вирішити проблеми, пов'язані з дво-значністю або прогалинами в Конвенції ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів¹¹.

Отже, із вищенаведеного вбачається, що міжнародною спільнотою на глобальному рівні було докладено багато зусиль в напрямі гармонізації та уніфікації підходів до тлумачення договірних зобов'язань у міжнародних контрактах. Як показує практика, положення Конвенції ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів і Принципів УНІДРУА є найбільш ефективними інструментами, які часто застосовують як при тлумаченні контрактів на етапі укладення, виконання, так і при вирішенні конкретних спірних ситуацій, пов'язаних із ними.

66

Гармонізація та уніфікація контрактного права на міжнародно-правовому рівні є безумовно позитивним явищем, що сприяє усуненню розбіжностей між національними правовими системами та покращенню можливостей міжнародної торгівлі. Про зазначене свідчить, зокрема, наявність таких документів, як Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів, Принципи міжнародних комерційних договорів (принципи УНІДРУА).

У Віденській конвенції про договори міжнародної купівлі-продажу товарів 1980 року простежується доволі динамічний і функціональний підхід до тлумачення. Конвенція приділяє значну роль особливостям імплементації міжнародно-правових актів до кожної національної правової системи, зокрема, у формі застережень чи мов спіл-

---

¹¹ Воронов К. М., Завальна Ж. В., Устименко О. А., Савченко В. О. Застосування Принципів УНІДРУА як елементу договірнього права ЄС: особливості використання в міжнародному комерційному арбітражі. *Академічні візії*. 2022. Вип. 12.

кування, що також впливає на сприйняття її змісту, а також зобов'язує сторони сприяти однаковому застосуванню контрактів на міждержавному рівні та демонструвати належну сумлінність.

Принципи міжнародних комерційних договорів (принципи УНІДРУА) передбачають, що при тлумаченні рекомендовано враховувати всі обставини, зокрема: попередні переговори між сторонами; практики, які сторони встановили між собою; поведінку сторін після укладення контракту; характер та мету контракту; значення, яке зазвичай надається термінам та виразам у відповідній галузі торгівлі; звичаї. Також варто зауважити, що принципам УНІДРУА властиві рекомендації щодо системного тлумачення, використання доктрин *favor contractus* (пріоритет надаватиметься існуванню, чинності та виконанню контракту) та *contra preferentem* (слова контракту мають тлумачитися проти того, хто їх написав), а також можливості застережень щодо мови тлумачення.

Принципи європейського договірного права пропонують тлумачити контрактні зобов'язання на основі інтенцій сторін або однієї сторони, навіть якщо буквальне значення контракту при цьому відрізнятиметься. Лише після того, як встановити наміри сторін не вдалося, суд може застосувати принцип розумної людини. Принципи європейського договірного права також послідовно наполягають на засаді *favor contractus*, віддаючи перевагу реальним відносинам над удаваними контрактними зобов'язаннями. Окрім того, рекомендовано враховувати попередні тлумачення в рамках інших зобов'язань, зокрема, за іншими контрактами між цими самими контрагентами.